

Natalia Olszanecka

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań – Polska)

**PROBLEMY DEMOGRAFICZNE
FEDERACJI ROSYJSKIEJ I UKRAINY.
WYBRANE ROZWIĄZANIA**

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie sytuacji demograficznej Federacji Rosyjskiej i Republiki Ukrainy, a także ocena polityki prorodzinnej obu krajów, jako środka mającego rozwiązać istniejące problemy.

Rosja i Ukraina borykają się z podobnymi problemami, takimi jak: wysoki wskaźnik śmiertelności, niski wskaźnik urodzeń i niewielka dzietność kobiet. W przypadku Ukrainy dochodzi jeszcze kwestia odpływu ludności związana z emigracją, w tym emigracją zarobkową. Demografowie doszukują się źródeł tych problemów w negatywnych skutkach upadku Związku Radzieckiego i upowszechnieniu się konsumpcyjnego stylu życia. Upadek ZSRR miał, według nich spowodować rozpad tradycyjnych więzi rodzinnych, upadek polityki socjalnej, pogorszenie sytuacji materialnej społeczeństwa, co negatywnie wpłynęło na położenie rodzin. Na początku lat 90-tych, po raz pierwszy na tym obszarze, pojawiło się bezrobocie i wyraźnie obniżył się poziom życia ludności, co zaowocowało kryzysem demograficznym.

Spadek liczby urodzeń, wysoka śmiertelność, kurczący się odsetek ludzi w wieku produkcyjnym, to kwestie, które nie były dotąd znane na obszarze postradzieckim. Ówczesna władza nie do końca potrafiła sobie radzić z pogarszającą się sytuacją demograficzną lub najczęściej ją bagatelizowała. Dopiero w ostatniej dekadzie możemy zaobserwować wzrost zainteresowania problemami demograficznymi i próby poprawy sytuacji. Jednym ze sposobów jest wprowadzanie polityki prorodzinnej.

Według Bolesława Winiarskiego, polityka prorodzinna ma na celu przede wszystkim dobro rodziny i społeczeństwa. Uznaje rodzinę jako najważniejszą komórkę w społeczeństwie. Polityka prorodzinna polega zatem na tworzeniu przez państwo sprzyjających warunków dla rozwoju rodzin. Obejmuje ona stosowanie ulg podatkowych, dodatków płacowych i specjalnych zasiłków. Oprócz przywilejów finansowych państwo decyduje się na zapewnianie pomocy rodzinom mniej zamożnym i bezpłatną opiekę zdrowotną dla matek i dzieci. Ważną gałęzią polityki prorodzinnej jest zadbanie o prawodawstwo, by nie dyskryminowano pra-

cujących matek. Istotną część polityki prorodzinnej stanowi polityka pronatalistyczna, która polega na tworzeniu przez państwo różnorodnych zachęt do zwiększania liczby dzieci w rodzinie¹.

Sytuacja demograficzna Federacji Rosyjskiej

Kryzys gospodarczy, jaki miał miejsce w okresie transformacji systemowej w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku w Rosji, doprowadził do bardzo silnego zubożenia ekonomicznego oraz pogorszenia się stanu zdrowotnego przeważającej części społeczeństwa tego państwa. Sprzyjał on wyraźnie pogłębieniu się regresu demograficznego, który objawiał się przede wszystkim w zmniejszającej się liczbie urodzeń, wysokim wskaźniku śmiertelności, co w rezultacie doprowadziło do silnej depopulacji. Do momentu rozpadu Związku Radzieckiego występowała progresja demograficzna i liczba ludności imperium stopniowo wzrastała, lecz warto zauważyć, że i w tym okresie występowały poważne kryzysy demograficzne.

Po raz pierwszy Federacja Rosyjska zetknęła się z problemem ujemnego przyrostu naturalnego w 1992 roku. Od tego roku liczba zgonów stale przekracza liczbę narodzin. W 2000 roku pod względem liczby ludności Rosja zajmowała 7 miejsce na świecie, dziś po 10 latach zajmuje miejsce 9. Liczba ludności Federacji Rosyjskiej w ciągu 20 lat obniżyła się o 6 milionów i wynosi obecnie 142 mln. Specjaliści przewidują, że gdy w najbliższym czasie nie nastąpią żadne zmiany, to w 2050 roku liczba mieszkańców Rosji spadnie do 100 mln².

Jedną z przyczyn regresu demograficznego w Federacji Rosyjskiej jest spadek dzietności. Najniższa liczba narodzin przypadła na rok 1999, kiedy to na świat przyszło ok. 1,2 mln Rosjan, a współczynnik dzietności wyniósł 1,15 – podczas gdy zastępowalność pokoleń wymaga, aby wskaźnik ten wynosił ok. 2,2 dziecka na jedną kobietę. W 2009 roku wskaźnik ten podniósł się do 1,4 – co jest nadal niewystarczające. Jedną z głównych przyczyn zmniejszającej się liczby rodzących się dzieci jest pogłębiający się kryzys instytucji rodziny. Większość zawieranych małżeństw rozpada się. Według spisu z 2002 roku, 47% rosyjskich kobiet mogących prawnie wstąpić w związek małżeński żyje samotnie³.

Istotny wpływ na niski poziom urodzeń miał fakt, że rodzenie dzieci stało się świadomym wyborem matek i zostało poddane regulacji. Wielu Rosjan nie decydowało się na posiadanie dzieci m.in. ze względów ekonomicznych. Nie chcieli bowiem obniżyć swojego poziomu życia lub

¹ B. Winiarski, *Polityka gospodarcza*, Warszawa 2006, s. 80–81.

² T. Miluski, *Poziom życia społeczeństwa rosyjskiego w latach 2000–2004*, Poznań 2003, s. 109–110.

³ L. Szerepka, *Sytuacja demograficzna w Rosji*, „Prace OSW” 2006, nr 24, s. 7.

wręcz nie byli w stanie utrzymać wielodzietnej rodziny. Dodatkowo, w Rosji problem niepłodności dotyka ok. 15% wszystkich związków⁴.

W tym kontekście olbrzymie znacznie mają aborcje. Zabiegów aborcyjnych wykonuje się więcej niż przyjęć porodów. Przeciętna obywatelka Rosji dokonuje w swoim życiu 1,8–2,6 aborcji. Według najnowszych statystyk każdego roku w Rosji dokonuje się od 5 do 12 mln nielegalnych aborcji. Do tego dochodzi jeszcze 1,23 mln zarejestrowanych zabiegów przerywania ciąży. W Rosji przerywanie ciąży jest całkowicie legalne do 12 tygodnia ciąży. Ze względów społecznych dopuszcza się zabieg do 22 tygodnia, a w przypadku zagrożenia życia kobiety, przez cały okres ciąży. Wiele Rosjank wciąż traktuje aborcję jako środek antykoncepcyjny⁵.

Na niski współczynnik urodzeń nakłada się jednocześnie wysoki współczynnik śmiertelności. Główną przyczyną śmierci w Rosji, tak jak i w pozostałych państwach europejskich, są choroby układu krążenia. Specyfiką rosyjską jest jednak fakt, iż na drugim miejscu wśród przyczyn śmierci znajdują się tzw. przyczyny zewnętrzne, to jest różnego typu wypadki. Zalicza się do nich zabójstwa, samobójstwa, wypadki w ruchu drogowym, wypadki przy pracy, zatrucia, utonięcia. Na złą sytuację w Rosji ma także wpływ kryzys społeczno-ekonomiczny. Rozwijają się zjawiska patologiczne: rozpowszechniają się choroby weneryczne, alkoholizm i narkomania. Dochodzi do kryminalizacji życia. W latach 90-tych w więzieniach przebywało średnio ponad 1 mln osób, czyli prawie 1% populacji męskiej w wieku produkcyjnym⁶.

Charakterystyczną cechą sytuacji w Rosji jest nadumieralność mężczyzn w wieku produkcyjnym, spowodowana takimi czynnikami, jak: nadmierne spożycie alkoholu, wypadki w pracy, zabójstwa czy samobójstwa. Przedwczesna śmierć mężczyzn prowadzi do liczebnej przewagi kobiet. 1 stycznia 2010 roku w Federacji żyło 65,6 mln Rosjan i 76,3 mln Rosjank⁷.

Polityka rodzinna w Rosji

W ostatnich latach władze lokalne poszczególnych regionów kraju, a także władze federalne zwracają coraz większą uwagę na problem demograficzny. Doprowadziło to do powstania wielu aktów prawnych określających programy pomocy rodzinie. Prowadzone są analizy społeczne i przeprowadzane dotacje finansowe. W Rosji działa wiele nie-

⁴ T. Miluski, *Poziom życia społeczeństwa...*, op. cit., s. 115.

⁵ TVN24, *Nawet 12 mln nielegalnych aborcji rocznie*, <http://www.tvn24.pl/12691,1700522,0,1,nawet-12-mln-nielegalnych-aborcji-rocznie,wiadomosc.html> (24.04.2011).

⁶ L. Szerepka, *Sytuacja demograficzna...*, op. cit., s. 9–10.

⁷ Ibidem.

państwowych, społecznych, a także religijnych organizacji, których celem jest pomoc rodzinie. Ważną kwestią jest uwzględnienie praw kobiet w ciąży i kobiet samotnie wychowujących dzieci. Część ulg jest także przeznaczona dla mężczyzn samotnie wychowujących dzieci. Ustalono, że kobiety, które urodziły pięć lub więcej dzieci jak również matki-inwalidki otrzymywać będą możliwość przejścia na emeryturę w wieku 50 lat, ale przy stażu pracy wynoszącym najmniej 15 lat⁸.

Od czasu, gdy do władzy w Rosji doszedł Władimir Putin sytuacja demograficzna zaczęła się powoli polepszać. Gdy w 2000 roku liczba urodzeń wynosiła około 1 mln 200 tys. dzieci, tak w 2009 roku przekroczyła 1 mln 600 tys. Problem źle prowadzonej polityki rodzinnej był według byłego prezydenta jednym z najważniejszych w Rosji. Na politykę prorodziną przeznaczono olbrzymie sumy pieniędzy. Stworzono program mający namówić Rosjanki do posiadania więcej niż jednego dziecka⁹.

Putin zaproponował kobietom tzw. „becikowe”, które tuż po porodzie miało wynosić 8 tysięcy rubli (800 zł), następnie, co miesiąc przez prawie dwa lata rodzina miała dostawać jeszcze 1,5 tysiąca rubli zasiłku za pierwsze dziecko, a za każde następne po 3 tysiące. Dodatkowo z kwoty podatkowej odejmuje się 400 rubli miesięcznie na jedno dziecko, ale tylko do tego momentu, gdy dochód rodziny nie przewyższa 20 tys. rubli rocznie. Pomoc tego typu jest szczególnie ważna dla ludzi z małych miejscowości. Oczywiście w Rosji pojawiły się także dość kuriozalne wizje poradzenia sobie z wymieraniem społeczeństwa. Lider Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji Władimir Żyrinowski zaproponował, aby kobietom, które nie urodziły dwójki-trójki dzieci, nie zezwalać na wyjazd za granicę. Innym pomysłem było automatyczne pozbawianie obywatelstwa Rosjanek, które wyszły za mąż za osobę spoza WNP¹⁰.

Zapomogi przed i po ciąży wypłaca się w rozmiarze 100% średniego zarobku. Od 1 stycznia 2010 roku ustalono, że minimalny rozmiar zapomogi wynosi: 2060,41 rubli miesięcznie – po urodzeniu pierwszego dziecka; 4120,82 rubli miesięcznie – po urodzeniu drugiego i każdego następnego dziecka. W czasie urlopu macierzyńskiego pracodawca nie ma prawa do zwolnienia kobiety, z wyjątkiem przypadku likwidacji przedsiębiorstwa. Urlop macierzyński w Rosji przysługuje tylko kobietom. Jednak w świetle prawa podczas urlopu macierzyńskiego matki, ojciec ma prawo ubiegać się o specjalny urlop u pracodawcy¹¹.

⁸ Семейная политика: принципы формирования и реализации, <http://www.bestreferat.ru/referat-82246.html> (10.04.2011).

⁹ National Human Development Report, *Russian Federation 2008*, Moskwa 2009, s. 25.

¹⁰ L. Szerepka, *Sytuacja demograficzna...*, op. cit., s. 29.

¹¹ Отпуск по беременности и родам. Отпуск по уходу за ребенком, http://www.vprikaz.com/post_1171913481.html (10.04.2011).

Dodatkowo kobiecie przysługuje trzyletni urlop wychowawczy. Urlop wychowawczy może być wykorzystany częściowo lub całkowicie także przez ojca, babcię, dziadka lub innych krewnych. Kobieta lub wskazane osoby, znajdujące się na urlopiach wychowawczych, mogą pracować, ale nie na cały etat lub w domu. W tym przypadku istnieją również specjalne zapomogi, wynoszące 500 rubli miesięcznie dopóki dziecko nie ukończy 1,5 roku. Pomoc finansowa jest świadczona gdy jedno z rodziców nie pracuje. Na okres urlopu pracodawca jest zobowiązany zachowywać posadę. Prócz tego okres urlopu wychowawczego wlicza się w ogólny, nieprzerwany staż pracy¹².

W Rosji w ciągu ostatnich paru lat spadła śmiertelność noworodków i matek. Według WHO na 1000 nowo narodzonych dzieci w tym kraju 12 rodzi się martwych. Przy porodzie umiera natomiast mniej niż 17 matek na 100 tys. Co się tyczy sytuacji na oddziałach położniczych, to pozostawia ona wiele do życzenia. W mniejszych miejscowościach, lub w azjatyckiej części kraju nadal brakuje dobrych specjalistów i sprzętu. W większych miastach sale położnicze są wypełnione po brzegi. Jedyna alternatywa – to prywatne kliniki, które jednak są bardzo kosztowne¹³.

Tysiące rodziców w całej Rosji nie mogą zapisać swoich dzieci do przedszkoli. Powód – brak miejsc. W wielu, zwłaszcza dużych, miastach Rosji kolejki do państwowych przedszkoli obejmują tysiące dzieci. W Federacji Rosyjskiej, w ostatnich latach, powstają prywatne placówki i domowe przedszkola, gdzie jedna z mam razem z wychowawcą i kucharzem opiekują się grupą 8 do 15 dzieci. Wybudowanie państwowego przedszkola na 280 miejsc to koszt rzędu 360 mln rubli. Aby całkowicie wyeliminować problem deficytu miejsc w Rosji potrzeba by wydać ponad 2 trylionów rubli. Otwarcie prywatnego przedszkola na 5-10 dzieci kosztuje około 700 tys. Jednakże należy zaznaczyć, że miesięczny pobyt dziecka w prywatnym przedszkolu to koszt, w zależności od regionu, wahający się od 8 tys. do 30 tys. rubli¹⁴.

Co tyczy się szkół, to głównym problemem wydają się wysokie koszty edukacji i niedofinansowanie placówek szkolnych. Komplet podręczników do szkoły kosztuje rodziców około 2 tys. rubli, a w dodatku są one wątpliwej jakości. Rosyjskie szkoły borykają się także z brakiem specjalistów – pedagogów. Nierzadkie są także przypadki agresji nauczycieli w stosunku do uczniów. Według ankiet praktycznie każde dziecko przez 11 lat nauki zostało uderzone przez nauczyciela, wyzywane lub

¹² Ibidem.

¹³ Światowa Organizacja Zdrowia, <http://www.who.int/countries/rus/en/> (04.11. 2011).

¹⁴ Детский сад / Виды детских садов. Для тех, кто выбирает детский сад, http://www.tvoyrebenok.ru/vidy_detskiy_sad.shtml (04.11.2011).

poniżone przed innymi uczniami. Rodzice skarżą się także na niski stopień przygotowania dydaktyków¹⁵.

Mimo wielu niedociągnięć Rosjanie odnoszą się pozytywnie do zmian w prowadzonej polityce prorodzinnej, świadczy o tym fakt, że w sierpniu 2009 roku po raz pierwszy od wielu lat liczba urodzeń przewyższyła liczbę zgonów. Kobiety nadal domagają się jednak większych ulg, silniejszej gwarancji powrotu do pracy po urodzeniu dziecka i równego traktowania zawodowego. Dla Rosjank szczególnie ważne jest powstawanie nowych żłobków, przedszkoli i placówek szkolnych, czy istnienie świetlic, gdzie mogłyby bezpiecznie zostawić swoje dzieci pod opieką specjalistów i kontynuować swoją karierę zawodową. Ważnym postulatem jest także wprowadzenie reform w polityce zdrowotnej i ubezpieczeniach. Pojawiają się także sugestie odnośnie polityki socjalnej – łatwiejszego dostępu do uzyskania nowego mieszkania, dotacji państwowych¹⁶.

Sytuacja demograficzna na Ukrainie

Sytuacja społeczna na Ukrainie jest równie złożona jak w Federacji Rosyjskiej. Główne problemy są podobne – zmniejszenie liczny ludności, obniżenie długości życia i spadek liczby urodzeń. Ukraina zajmuje obecnie 27 miejsce pod względem liczby ludności na świecie. Liczba mieszkańców w ciągu 4 ostatnich lat obniżyła się o 1 mln i wynosi obecnie 45 mln. Rocznie rodzi się około 468 tys. dzieci. Dzietność kobiet jest identyczna jak w Federacji Rosyjskiej i wynosi 1,4. Nawet według najbardziej optymistycznych ekspertyz dzietność kobiet do 2015 roku podniesie się tylko o jedną dziesiątą. Duży problem stanowi emigracja zarobkowa. Rocznie w poszukiwaniu pracy kraj opuszcza około 4 miliona ludzi. Jeżeli wierzyć oficjalnym danym na Ukrainie żyje 810 tys. „sierot emigracyjnych” . Duży problem dla społeczeństwa stanowią również bezdomne dzieci, których liczba z roku na rok rośnie¹⁷.

Oprócz niskiego przyrostu urodzeń Ukraina boryka się także z kłopotami związanymi z wysoką śmiertelnością. W okresie od 1989 do 2001 roku na Ukrainie zmarło około 9,3 mln ludzi, a urodziło się tylko 6,6 mln. Do 2025 roku ludność Ukrainy może zmniejszyć się o 20%. W sumie na Ukrainie, od chwili jej powstania do 2010 roku, ubyło 11,8 mln obywateli. Charakterystyczna dla Ukrainy, jak i dla całego obszaru postra-

¹⁵ Платные учебники. Взгляд закона, министерства, Госдумы, <http://lib.1september.ru/2003/12/10.htm> (10.04.2011).

¹⁶ N. Olszanecka, Portal Spraw Zagranicznych, *Ostatnia deska ratunku, czyli polityka prorodzinna w Rosji*, <http://www.psz.pl/tekst-29408/Natalia-Olszanecka-Ostatnia-deska-ratunku-czyli-polityka-prorodzinna-w-Rosji> (10.04.2011).

¹⁷ UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/ukraine_statistics.html (10.04.2011).

dzieckiego, jest nadumieralność mężczyzn we wszystkich przedziałach wiekowych. W związku z tym pojawiają się niebezpieczne trendy związane z nadwyżką kobiet nad mężczyznami. Przeciętnie na 1000 kobiet na Ukrainie wypada 858 mężczyzn¹⁸.

Podstawowym problemem demograficznym współczesnej Ukrainy jest krótka oczekiwana długość życia. Przewidywana długość życia dla mężczyzn to 62 lata, a dla kobiet 74 lata. Różnica w długości życia mężczyzn i kobiet na Ukrainie wynosi więc 12 lat, podczas gdy w ekonomicznie rozwiniętych krajach jest to różnica rzędu 5–6 lat¹⁹.

Spółczesność Ukrainy starzeje się. Najgorsza sytuacja występuje we wsiach. Są tereny, gdzie praktycznie nie ma młodzieży. Wszyscy mieszkańcy mają powyżej 70 lat. Prócz tego, ludzie masowo odjeżdżają do miasta. Co trzeci Ukraińiec to emeryt. Istniejący system emerytalny nie może dać sobie rady z tym problemem. Na emerytury dla 14 mln mieszkańców musi zarobić 15 mln osób w wieku produkcyjnym. Rozważano podniesienie wieku rentowego dla mężczyzn do 65 lat, dla kobiet do 60 lat²⁰.

Na Ukrainie żyje ponad od 6 mln osób z chorobami sercowo-naczyniowymi, ponad 1,2 mln osób psychicznie chorych, 780 tys. osób ma raka, około 800 tys. z chorobami związanymi z alkoholizmem, 720 tys. – gruźlicą, ponad 400 tys. – HIV²¹.

Polityka rodzinna na Ukrainie

Zaczynając od 2005 roku państwo zaczęło aktywnie wspierać projekty służące zwiększeniu liczby urodzeń i umocnieniu instytucji rodziny. Sporo uwagi przez ostatnie lata poświęca się rozwiązaniu problemów rodzin wielodzietnych. Osia polityki rodzinnej Ukrainy jest pomoc finansowa dla rodzin posiadających dzieci²².

Na początku 2001 roku „becikowe” po urodzeniu dziecka wynosiło tylko 180 hrywien (90 złotych), comiesięczny dodatek na dziecko (wypłacany przez okres 3 lat) wynosił wtedy 40 hrywien. Świadczenia te nie pozwalały zaspokoić nawet minimalnych potrzeb rodzin posiadających dzieci. Przez kolejne lata rząd nieznacznie powiększył rozmiar wypłat. Przełomowym można nazwać rok 2004. W tym czasie kwestia rodziny

¹⁸ В. Антонюк, *Демографическая ситуация на Украине: „Это худшая демографическая ситуация в Европе”*, http://www.demographia.ru/articles_N/index.html?idR=33&idArt=1204 (10.04.2011).

¹⁹ *Демография: Украина вымирает*, <http://argo.geval.ru/demografiya-ukraina-vymiraet-247.html> (10.04.2011).

²⁰ В. Антонюк, *Демографическая ситуация...*, *op. cit.*

²¹ *Демография: Украина...*, *op. cit.*

²² Б.А. Кример, *Семейная политика в Украине*, <http://demoscope.ru/weekly/2010/0405/analit02.php> (10.04.2011).

i pomocy materialnej dla matek po raz pierwszy zaczęła aktywnie figurować w kampanii przedwyborczej. Po zmianie władzy nowy rząd powiększył rozmiar „becikowego”. W 2005 roku zapomoga po urodzeniu dziecka wynosiła 1500 hrywien, w 2006 roku – 8500 hrywien. Następne powiększenie pomocy dla matek miało miejsce w 2008 roku. Zapomoga za pierwsze dziecko wyniosła 12240 hrywien, za drugie – 25000 hrywien i 50000 hrywien po urodzeniu trzeciego dziecka. Kwoty te nie uległy zmianie do dziś. Pieniądze wypłaca się nie jednorazowo, a stopniowo w ciągu trzech lat po urodzeniu²³.

Urlop wychowawczy może trwać do trzech lat. Prawo do urlopu mają matka, ojciec albo krewny, faktycznie pielęgnujący dziecko. W odróżnieniu od wielu krajów europejskich urlop wychowawczy jest nieodpłatny – rodzice mogą jedynie otrzymywać zapomogę w wymiarze 130 hrywien²⁴.

Z dniem 1 stycznia 2010 r. specjalne przywileje otrzymały rodziny wielodzietne – posiadające trójkę lub więcej dzieci. Rodzicom i dzieciom z takich rodzin wydawane są specjalne świadectwa, uprawniające do różnego rodzaju ulg. Wielodzietne rodziny mogą liczyć na zmniejszenie o 50% wysokości czynszu oraz 50% ulgę na usługi komunalne. Rodziny takie mają również pierwszeństwo w otrzymaniu mieszkania socjalnego. Dzieci mają przywilej związany z bezpłatnymi przejazdami środkami komunikacji miejskiej, kolejną lub transportem wodnym. Dzieci z rodzin posiadających piątkę lub więcej potomstwa są zwolnione z wszelkich opłat za studia. Rodzice posiadający trójkę lub więcej nieletnich dzieci, otrzymują również przywileje w przypadku zaciągania kredytu mieszkaniowego. Sytuacja ta dotyczy także młodych małżonków posiadających dziecko – są oni zwolnieni ze spłaty odsetek, w przypadku dwójki dzieci ze środków budżetowych spłacane jest dodatkowo 25% sumy kredytu, zaś w przypadku trójki i więcej – 50% sumy kredytu przeznaczonego na budowę domu²⁵.

Co się tyczy przedszkoli, prywatne placówki ofiarują swoim wychowankom szeroką gamę zajęć od językowych do muzycznych. Jednak koszt umieszczenia dziecka w takim przedszkolu wynosi od 200 do 500 dolarów miesięcznie. Koszt przedszkola miejskiego zależy od wydatków na wyżywienie dziecka, z których rodzice pokrywają połowę. Średnio miesięcznie rodzice płacą więc od ok. 90 do 140 hrywien. Na początku 2008 roku na 100 miejsc w przedszkolu przypadało 105 dzieci²⁶.

²³ Ibidem.

²⁴ Portal Spraw Zagranicznych, A. Głąb, *Przed wszystkim pomoc finansowa – oś polityki prorodzinnej na Ukrainie*, <http://www.psz.pl/tekst-29405/Anna-Glab-Przedewszystkim-pomoc-finansowa-os-polityki-prorodzinnej-na-Ukrainie> (10.04.2011).

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

Spółeczeństwo postradzieckie w ostatniej dekadzie zaczęło doceniać wagę problemów związanych z demografią. Pojawiły się liczne programy mające zachęcić rodziny do posiadania większej liczby dzieci. Powoli zaczęła poprawiać się sytuacja socjalna, opieka zdrowotna i system szkolnictwa. Zwrócono przede wszystkim uwagę na problem niskiej dzietności kobiet, jednocześnie nie podejmując zdecydowanej walki z wysoką śmiertelnością i nadumieralnością mężczyzn. Na uwagę zasługują jednak niedawne posunięcia rządu Federacji Rosyjskiej, która nakłada coraz wyższe podatki na alkohol i zakazuje jego sprzedaży w niektórych miastach po godzinie 22:00. Ciągłe nierozwiązanym problemem pozostaje aborcja. Polepszanie się warunków życia wiąże się z jednej strony z możliwością posiadania większej ilości dzieci, ale także z przejściem na „zachodni” styl życia, dążeniem do osiągnięcia sukcesów w życiu zawodowym, późniejszym wstępowaniem w związki małżeńskie i posiadaniem małej liczby dzieci. Wciąż brakuje także wszechstronnej, spójnej i długoterminowej strategii przeciwdziałania negatywnym trendom.